

Az intergenerációs igazságosság megjelenése alkotmányi szinten¹

intergenerációs igazságosság – jövő nemzedékek érdekei – jövő nemzedékek iránti felelősség – Brexit – választójog – ombudsmani jogvédelem

„As for the future, your task is not to foresee it, but to enable it.”
(Antoine de Saint-Exupéry)

A jövő generációk érdekeinek megjelenése, azok képvisellete egyre több fórumon, illetve dokumentumban bukkan fel prioritásként nemzetközi, európai és nemzeti szinten is. Több szervezet kifejezetten ezen érdekek képviselésének szenteli tevékenységét.² A témakör igencsak szerteágazó, hiszen a környezetvédelemtől a fenntartható fejlődésen át az alkotmányjogig számos olyan területet érint, amelyek bemutatása külön tanulmányt érdemelne.³ Ezek közül jelen tanulmányban csak az alkotmányok vonatkozásában folytatok vizsgálatot. Kérdésem az, hogy *alkotmányos szinten milyen formában jelenik/jelenehet meg a jövő generációk érdekeinek képvisellete*. Az elemzést az egész jogrendszerre ki lehetne terjeszteni, hiszen „a jog a kiszámíthatóság és így az állandóság eléréséért született meg, s ennek része annak időtállósága mellett a szükségletekhez való igazodása is”,⁴ vagyis akár egy adott ország minden jogszabályát görcső alá lehetne venni abból a szempontból, hogy tekintettel van-e a jövő generációk érdekeire. Jelen vizsgálat azonban csak az alkotmányos szintre fókuszál.

Az alkotmányokban vagy a nemzetközi jogban megjelenő feladat különböző intézmények működése révén is teljesülhet. Az intergenerációs igazságosság elméletére alapozva különböző példákat hozok a jövő generációk érdekeinek képviselését

* Dr. Szakály Zsuzsa tudományos segédmunkatárs, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Alkotmányjogi Tanszék, szakaly.zsuzsa@juris.u-szeged.hu.

¹ A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, *Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban* című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

² Például *Foundation for the Rights of Future Generations* (<http://www.intergenerationaljustice.org>), *World Future Council* (<https://www.worldfuturecouncil.org>) és az annak keretében létrehozott *Future Justice Commission* (<http://www.futurejustice.org>) (2017. 05. 15.).

³ NAGY Boldizsár: Védőbeszéd a jövő nemzedékekért. *Liget*, 1994. február, <http://ligetmuhely.com/nagy-ajovo-nemzedekerkert/> (2017. 05. 15.). Hasonlóan kiemelt vizsgálódási szempont a fenntarthatóság, lásd erről JAKAB András: Fenntarthatóság az európai alkotmányjogban. *Közjogi Szemle*, 2016/3, 1–17.

⁴ ÉLŐ Dániel: A jövő nemzedékek érdeke, mint védendő érték a magyar jogban. *Ars Boni*, 2015. október, <http://arsboni.hu/a-jovo-nemzedekerek-erdeke-mint-vedendo-ertek-a-magyar-jogban/> (2017. 05. 15.).

elősegítő intézményekre, mint amilyen az Alapvető Jogok Biztosának a jövő nemzedékek érdekeinek védelmét ellátó helyettese. Emellett a jövő nemzedékek érdekeinek az alkotmányok szövegében való megjelenése is részét képezi a vizsgálatnak. Azt a kérdést is igyekszem megválaszolni, hogy meddig érdemes elmenni a jövő generációk érdekei védelmében ahhoz, hogy ne legyen aránytalan a képviselőjük a jelen döntéseinek meghozatalában.

1. Alapkérdések

A jövő nemzedékek képviselőtének módja feletti vita előkérdése, hogy egyáltalán *rendelkezhetnek-e jogokkal a még meg nem született személyek, vagy érdekeik tekinthetők-e olyan szintűnek, hogy azok jogosultsággá váljanak.*⁵ A válaszadáshoz először a „jövő generációk” fogalmát szükséges vizsgálni. Többféle állásponttal is találkozhatunk a szakirodalomban.⁶

Az egyik legmeghatározóbb *Edith Brown Weissé*, aki úgy érvel, hogy a jövő nemzedékek rendelkeznek jogokkal, mert bár az ahhoz tartozó egyes személyek még nem léteznek, de a jogokkal maga a generáció rendelkezik a többi generációhoz viszonyítva. Véleménye szerint fontos, hogy a jelen generációt ne csak a *noblesse oblige* vezesse abban, hogy tekintettel legyen a jövő generációkra.⁷ Három fő alapelvet jelöl meg ezen a területen: a) a természeti és kulturális források sokféleségének megőrzése; b) az élet minőségének fejlesztése; c) méltányos hozzáférés biztosítása a múltbeli generációk örökségéhez a jövő generációk számára.⁸

Bár a „jövő generációk jogai” fogalom használata mára bevetté vált, kérdéses, hogy valóban rendelkeznek-e klasszikus értelemben vett jogokkal. *Joerg Tremmel*, miután bemutatja a lehetséges meghatározási módokat,⁹ azt állapítja meg, hogy szerencsésebb lenne a „következő generáció” fogalom használata. Ezáltal ugyanis a jelen gyermekeire is kiterjeszhetővé válna a fogalom, ami több sikeres pert eredményezhetne a gyermekek nevében.¹⁰

Laura Westra főleg a gyermekek jogaival foglalkozik egy 2008-as művében. Felhívja a figyelmet arra a problémára, hogy nem lehet pontosan meghatározni az érin-

⁵ Egyes álláspontok szerint ez kizárt, lásd BECKERMAN, Wilfred: The impossibility of a theory of intergenerational justice. In: Tremmel, Joerg Chet (ed.): *The Handbook of Intergenerational Justice*. Edward Elgar, Cheltenham–Northampton, 2006, 53–71. A fenntarthatóság jövő nemzedékek jogaiként való megjelenését vizsgálja és fogalmaz meg ellenérveket JAKAB: i. m., 7. A jövő nemzedékek jogai létezésének lehetőségével foglalkozik TATTAY Szilárd: Képtelen „képes beszéd”? A jövő nemzedékek jogainak képviselőtéről. *Állam- és Jogtudomány*, 2016/3, 108–122.

⁶ DE-SHALIT, Avner: *Why Posterity Matters: Environmental Policies and Future Generations*. Routledge, London–New York, 1995, 113–123.

⁷ BROWN WEISS, Edith: Intergenerational Fairness and Rights of Future Generations – Three principles of intergenerational equity form the basis of intergenerational obligations and rights. *Generational Justice*, 2002/3, 6.

⁸ BROWN-WEISS: i. m., 6.

⁹ TREMMEL, Joerg Chet: Establishing Intergenerational Justice in National Constitutions. In: Tremmel, Joerg Chet (ed.): *The Handbook of Intergenerational Justice*. Edward Elgar, Cheltenham–Northampton, 2006, 199–203 [a továbbiakban: TREMMEL (2006)].

¹⁰ TREMMEL (2006): i. m., 205–206.

tett alanyi kört a jövő nemzedékek tekintetében.¹¹ Hogyan tudnánk jogokat biztosítani, ha nem tudjuk, kik és mikor lesznek az alanyai? Ezzel szembe tudjuk állítani azt az érvet, hogy akárhogyan alakulnak a jövő nemzedékek tagjainak tulajdonságai, mindenképpen érdeke a jelen generációnak a lehető legjobb feltételeket kialakítani a jövő nemzedékek számára, mivel ha most teszünk például a globális felmelegedés ellen, az mindenképpen hasznos lesz a jövő nemzedékek számára.¹² Ahogyan az is biztos, hogy ha a jelen generáció olyat tesz, amivel hátrányt okozunk a jövő generációknak, az ő életükre kihatással lesz a mi döntésünk.¹³ Egy másik álláspont szerint, ha biztosítunk is jogokat a jövő generációknak, „akkor is megmaradnak a javak jelen és jövő generációk közötti elosztásának komoly és megoldatlan kérdése”.¹⁴

A hazai szakirodalomban is megjelent a kérdéskör vizsgálata. *Jakab András* álláspontja szerint a fenntarthatóság kihívására adható egyik alkotmányos válaszlehetőség a „jövő nemzedékek jogai” fogalom bevezetése. Felsorakoztatja az érveket a fogalom használata ellen, majd arra a következtetésre jut, hogy nem érdemes a fogalom használatának bevezetése miatt új fogalmi rendszert kidolgozni, hanem másféle alkotmányos megoldások használata lenne indokolt.¹⁵ *Tattay Szilárd* az akarat- és érdekelmélet vizsgálatával elemzi a kérdést.¹⁶ Arra a következtetésre jut, hogy bizonytalan a terület megítélése, és több szerző különböző véleményét bemutatva vázol fel keretet a fogalom értelmezéséhez.¹⁷

A jövő nemzedékek jogai megközelíthetőek etikai, valamint vallási szempontból is, jelen munka azonban csak alkotmányjogi perspektívából vizsgálódik az alkotmány és a jövő nemzedékek közötti kapcsolat vonatkozásában. Külön kérdés a gyermekek jogainak megítélése, melynek alapos elemzése szétfeszítené e munka kereteit.¹⁸ Itt csak utalok arra a gondolatra, mely szerint a gyermekek testesítik meg a jövő generációk közül az elsőt, ezért érdekeiket kiemelt védelemben kell részesíteni.¹⁹

Ha a jövő generációk jogai „valódi” jogokként nyerne elismerést, át kell strukturálni a jogvédelmi rendszert azok védelmének biztosításához.²⁰ Amennyiben érdek-ként jelennek meg, másként kell kezelni őket. Kiemelt védelmüket azonban ekkor is figyelembe kell venni, hiszen a jelen generációinak is érdeke, hogy leszármazottaik részére olyan feltételeket teremtsen, melyek nem nehezítik meg/teszik lehetetlenné életüket.

Álláspontom szerint nem lehet a klasszikus értelemben vett jogokként tekinteni a jövő nemzedékek jogaira, azonban nagy jelentőségükre tekintettel szükséges, hogy

¹¹ WESTRA, Laura: *Environmental Justice and the Rights of Unborn and Future Generations: Law, Environmental Harm and the Right to Health*. Earthscan, New York, 2006, 154.

¹² NOLT, John: *Arguments for and against Obligations for Future Generations*, <http://web.utk.edu/~nolt/courses/346/futurgen.htm> (2017. 10. 01.).

¹³ KUMAR, Rahul: *Wronging Future People: A Contractualist Proposal*. In: Gosseries, Axel–Meyer, Lukas H. (eds.): *Intergenerational Justice*. Oxford University Press, Oxford, 2009, 270.

¹⁴ DE-SHALIT: i. m., 113.

¹⁵ JAKAB: i. m., 7–8.

¹⁶ TATTAY: i. m., 111–115.

¹⁷ TATTAY: i. m., 119–122.

¹⁸ WESTRA: i. m., 22–26, 229–255.

¹⁹ WESTRA: i. m., 22–26.

²⁰ JAKAB: i. m., 7–8.

kiemelt védelemben részesüljenek az érdekek között. Ahogyan az ENSZ 2013-as jelentése fogalmaz a jövő generációk jogairól: „*Bár nem tudjuk megfelelő biztonsággal megállapítani a jövő generációk pontos szükségleteit és igényeit, azt minimum megtehetjük, hogy két szempontot figyelembe veszünk: csökkentjük a környezeti ártalmakat és azt tesszük, ami mind a jelen, mint a jövő generációk számára hasznos.*”²¹

Tehát érdemesebb ezt a kérdést abból a szempontból megközelíteni, hogy mit tehetünk annak érdekében, hogy a jövő generációk számára biztosítottak legyenek a megfelelő körülmények. Meddig mehet el a jelen társadalma ennek érdekében?²² Az alkotmányos patriotizmus elmélete szerint az alkotmány értékrendjével való azonosulás miatt kérdéses, hogy mi lehet az az értékálló tartalom, amely erősítheti az alkotmány legitimitását a jövő nemzedékek számára. Hogyan kell ezt megfogalmaznia a jelen alkotmányozójának ahhoz, hogy időtálló legyen a dokumentum?²³

A jövő generációk jogainak vizsgálata több lehetséges érdekellentétre is rámutat. Az egyik a jelenlegi és a jövő generációk közötti érdekellentét, hiszen „*a jövő generációk érdekét nem lehet önmagában, az emberiségmértű, jelenkori szolidaritástól és felelősségtől elválasztva érvényesíteni*”.²⁴ A másik a különböző eljövendő generációk közötti érdekellentét.²⁵ A harmadik pedig egy adott generáción belül nyilvánulhat meg, hiszen ahogy a jelenben sincs érdekegyezés a társadalom minden tagja között, erre a jövőben sem lehet számítani.

Egy másik probléma, hogy a politika jellemzően rövid távú célokat igyekszik megvalósítani, ám az intergenerációs érdekek jellegükből adódóan hosszú távon, akár több generáción átívelve hatnak. Hasonló ez az alkotmány és az „egyszerű” jogszabály közötti különbséghez, mivel az alkotmánynál különösen fontos cél, hogy hosszabb távra határozza meg az adott ország működésének alapjait, míg egy alacsonyabb szintű jogszabály képezheti pillanatnyi politikai prioritások időszaki és változó lenyomatát is.²⁶

John Rawls Theory of Justice című műve foglalkozik a jövő generációk érdekeivel abból a szempontból, hogy milyen módon szükséges a jelen generációnak félretenni forrásokat a jövő generációk számára, az igazságosság mennyiben követeli ezt

²¹ Report of the Secretary-General, *Intergenerational Solidarity and the Needs of Future Generations*, 15 August 2013, <http://www.futurejustice.org/wp-content/uploads/2013/10/N1342845.pdf>, 7 (2017. 10. 01.).

²² Report of the Secretary-General, *Intergenerational Solidarity and the Needs of Future Generations*, 15 August 2013, <http://www.futurejustice.org/wp-content/uploads/2013/10/N1342845.pdf>, 5–6 (2017. 10. 01.).

²³ SÜLYÖK Márton: Kettő az egyben? Alkotmány és identitás. In: Balogh Elemér (szerk.): *Számadás az Alaptörvényről*. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2016, 347.

²⁴ SÖLYÖM László: A jövő nemzedékek jogai és ezek képvisellete a jelenben. In: Jávor Benedek (szerk.): *A jövő nemzedékek jogai*. Védjegylet, Budapest, 2000, 38.

²⁵ „Nem tudhatjuk, a negyedik és az ötödik között, vagy az ötödik és a tizedik nemzedék között nem merül-e föl hasonló választási szituáció. Ami jó a most következő öt generációnak, lehet végzetes a hatodiknak. S miért lenne minden érdek globális? Ami jó a jövőbeni szibériai és alaszki embereknek, katasztrófa lehet Dél-Ázsiában.” SÖLYÖM: i. m., 38.

²⁶ „De a nemzedékek közti igazságosság egyik fontos alapelve, hogy nem rakhatunk irracionális terheket a jelenlegi generációk vállára azért, hogy meghatározatlan jövőbeli igényeket elégítsünk ki, miközben a jelenlegi döntések során sincs jogunk kirekeszteni a jövő nemzedékeket a források felhasználásából.” „A nemzedékek közti igazságosság koncepciója mára elfogadottá vált”: Edith Brown Weiss-szel, a Georgetown University Law Center professzorával Jávor Benedek beszélget. *Fundamentum*, 2008/1, 33.

meg.²⁷ Álláspontja szerint minden generációnak félre kell raknia tőkét a jövőre nézve, azt azonban nem tartja meghatározhatónak, hogy pontosan milyen mértékűnek kell lennie ennek a tartalékolásnak.²⁸ Azt is szükséges azonban figyelembe venni *Rawls* szerint, hogy minden generáció – kivéve az elsőt – csak nyerhet azzal, ha tőkehalmozást tud megindítani, hiszen az egyre csak nőni fog, ha minden generáció tesz hozzá.²⁹ *Rawls* felhívja a figyelmet arra, hogy minden generációnak vannak kötelezettségei a többi generációval szemben, és arra kell törekednie, hogy fenntartsa és fejlessze az igazságos intézményeket.³⁰

A különböző konfliktusok mellett felmerülhet, hogy mily módon korlátozza/korlátozhatja magát az adott generáció a jövő generáció érdekében. Ennek a kérdésnek a vizsgálata azonban már túlmutat a jelen munka keretein.

2. Az alkotmány és a jövő generációk

A jövő generációk érdekei egyre több szintéren jelennek meg a politikai és jogi diskurzusban. A gondolat elterjedésének már alkotmányi szinten is találhatók nyomai.

Az egyes alkotmányok között számos szempont szerint tehetünk különbséget (elfogadás módja, terjedelem, rugalmasság, tartalom stb.), azonban vannak olyan alapkérdések, melyek hasonló módon jelennek meg szinte minden alkotmányban (például az élethez való jog, a bírák függetlenségének biztosítása stb.). *Peter Häberle* ezek közé sorolja a jövő generációk érdekeinek megjelenítését. Álláspontja szerint „*a nagy fokú eltérés ellenére, mely az alkotmányos államok általános alkotmányozási szokásait a hagyomány és a temperamentum szerint jellemzi, a generációs problémát az alkotmány olyan részének kellene tekinteni, mely jogi »alapját« képezi az államnak és a társadalomnak*”.³¹

A jövő generációk érdekeinek figyelembevétele az alkotmányozás során általában háttérbe szorul az alkotmányozó generációk érdekeihez képest, hiszen ezek az érdekek alig láthatóak. Tulajdonképpen az alkotmányozás pillanatában élőknek van a legnagyobb beleszólása a döntésekbe. Ahogy azt *Thomas Jefferson* megfogalmazta: „*Ez a fizikai értelemben vett Föld, és minden, ami rajta található, a jelenlegi fizikai értelemben vett benépesítőihez tartozik, az ő generációjuk ideje alatt. Csak nekik áll jogukban dönteni arról, ami csak őket érinti, és meghatározni az erre vonatkozó jogot; és ez a döntés csak a többségük által hozható meg.*”³² Ez az álláspont

²⁷ RAWLS, John: *Theory of Justice – Revised Edition*. Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1999, 251–258.

²⁸ RAWLS: i. m., 252–253.

²⁹ RAWLS: i. m., 256.

³⁰ RAWLS: i. m., 258.

³¹ HÄBERLE, Peter: A Constitutional Law for Future Generations – the ‘Other’ form of the Social Contract: the Generation Contract. In: Tremmel, Joerg Chet (ed.): *The Handbook of Intergenerational Justice*. Edward Elgar, Cheltenham–Northampton, 2006, 226.

³² Thomas Jefferson levele Samuel Kercheval Monticellónak 1816. július 12. napján, <http://www.let.rug.nl/usa/presidents/thomas-jefferson/letters-of-thomas-jefferson/jefl246.php> (2017. 05. 15.).

azonban nem veszi figyelembe az alkotmány azon sajátosságát, hogy az tipikusan több generációra hat.³³

Az a kérdés, hogy a jövő generációk egyetértenek-e a meghatározott döntésekkel vagy sem, irreleváns abból a szempontból, hogy a jelenlegi döntéshozó nem tudhatja, milyen érdekeket képviselve, az adott gazdasági, társadalmi, politikai környezet nyomásának eleget téve milyen döntést hoz a jövő generáció egy konkrét kérdésben. Különböző hatástanulmányok és elemzések segíthetik az erre való felkészülést, de teljes mértékben nem lehet kikövetkeztetni a jövő várható eseményeit. Az, hogy az alkotmányozók igyekeznek figyelembe venni a jövő generációk érdekeit,³⁴ nem tekinthető elegendőnek, ha nem tudjuk, mely érdekek mellett lesznek elkötelezettek. *Noah Webster* így fogalmazott: „csak a kísérlet, hogy örökre szóló alkotmány készüljön, annak feltételezése, hogy jogunk van kontrollálni a jövő generációk véleményét; olyan, mintha azokra vonatkozóan hoznánk törvényt, akik felett olyan kevés hatalmunk van, mint egy ázsiai ország felett.”³⁵ Ez a vélemény jól kifejezi a kérdés paradox voltát: fontos, hogy tekintettel legyünk a jövő generációkra, de honnan tudhatnánk, hogy mire figyeljünk, hogy ez majd a jövő generációk érdekeit (is) szolgálja? Az „élő alkotmány” vagy *living tree*-elmélet kínálhat egyfajta megoldást erre a problémára. Ha ugyanis az alkotmány együtt változik a körülményekkel, tud alkalmazkodni a változó társadalomhoz, és meg tud felelni a jövő nemzedékek igényeinek.³⁶

Nyilvánvaló, hogy az olyan területek vonatkozásában, mint a környezetvédelem, könnyebben megválaszolható a kérdés, hiszen ott a cél az épített és természeti környezet megóvása az eljövendő generációk számára, ami egyértelműen előnyös nemcsak a jelenlegi, hanem a jövőbeli lakosság számára is. Ahogy az a magyar Alaptörvényben is olvasható: „A természeti erőforrások, különösen a termőföld, az erdők és a vízkészlet, a biológiai sokféleség, különösen a honos növény- és állatfajok, valamint a kulturális értékek a nemzet közös örökségét képezik, amelynek védelme, fenntartása és a jövő nemzedékek számára való megőrzése az állam és mindenki kötelessége.”³⁷ Számos más ország alkotmánya is tartalmaz hasonló kitétel.³⁸ Emellett az Alaptörvény más vonatkozásokban is foglalkozik a jövő nemzedékek érdekeivel. A Nemzeti Hitvallás tartalmaz a jövő generációk érdekeivel foglalko-

³³ HÁBERLE: i. m., 223–224. Lásd a magyar Alaptörvény Nemzeti Hitvallását is: „Alaptörvényünk jogrendünk alapja, szövetség a múlt, a jelen és a jövő magyarjai között.”

³⁴ ELSTER, Jon: *Ulysses Unbound: Studies in Rationality, Precommitment, and Constraints*. Cambridge University Press, Cambridge, 2000, 170.

³⁵ WEBSTER, Noah (as “Giles Hickory”): On the Absurdity of a Bill of Rights. *American Magazine*, December 1787, https://loa-shared.s3.amazonaws.com/static/pdf/Webster_Bill_of_Rights.pdf (2017. 05. 15.).

³⁶ Az „élő fa” metaforáról lásd JACKSON, Vicki C.: Constitutions as “Living Trees”? Comparative Constitutional Law and Interpretive Metaphors. *Fordham Law Review*, 2006/2, 941–954; PAKSY Máté: Az alkotmányértelmezés művészete Kanadában. *Iustum Aequum Salutare*, 2012/1, 75–79.

³⁷ Alaptörvény P) cikk (1) bekezdés.

³⁸ Például Afganisztán alkotmánya, 15. cikk; Kirgizisztán alkotmánya, 48. cikk; Lengyelország alkotmánya, 5. cikk. Forrás: <https://www.constituteproject.org/> (2017. 05. 01.).

zó rendelkezéseket,³⁹ valamint az L) cikk,⁴⁰ áttételesen az N) cikk,⁴¹ a Q) cikk⁴² és a 38. cikk⁴³ is érinti a jövő nemzedékek érdekeinek kérdését.

A környezetvédelem kérdésében tehát valóban egyszerűbb választ találni a felvetett problémákra. Mi a helyzet azonban azokkal a területekkel, melyek nem ilyen egyértelműek? Hogyan tudná megmondani az alkotmányozó, hogy 20, 40, 60 év múlva milyen lesz a megítélése például az azonos neműek közötti kapcsolatoknak, a kettős állampolgárságnak vagy a menekültjogoknak? Másképp megközelítve: az 1900 körül alkotmányokat írók gondolták volna, hogy pár évtized múlva a nők jogainak megítélése milyen erőteljes változásokon megy keresztül a munkavállalástól a szavazati jogig? Vannak tényezők, melyek tekintetében nem is érdemes jóslatokba bocsátkozni.

Mindezek mellett a fenntarthatóság kérdése a pénzügyi kérdések tekintetében jelenik meg még több ország jogrendszerében. Ez a probléma inkább közgazdasági szempontból vet fel kérdéseket,⁴⁴ számos alkotmány, például a magyar Alaptörvény is tartalmaz azonban a közpénzügyekre vonatkozó rendelkezéseket.⁴⁵ A pénzügyi stabilitás is kiemelkedő a jövő generációk számára, hiszen a kiegyensúlyozott hosszú távú gazdálkodás képes biztosítani, hogy az adott ország ne kerüljön olyan adósságspirálba, mely a későbbiek során fogja éreztetni negatív hatását.

Ha megvizsgáljuk a hatályos alkotmányok jövő generációkra vonatkozó rendelkezéseit,⁴⁶ a következő csoportok alakíthatóak ki: preambulumban való általános említés; valamilyen, a jövő generációk érdekeit támogató intézmény; a jövő generációk jogainak elismerése; a jövő generációk említése a környezetvédelemmel kapcsolatosan; valamint a jövő generációk gazdasági kérdésekhez kapcsolódó említése. Ha megnézzük a gyakoriságot, a legritkábban használt eset az intézményi, csak Magyarország és Tunézia alkotmánya tartalmaz erre vonatkozó rendelkezéseket.

³⁹ Részletesen lásd SZAKÁLY Zsuzsa: Múlt és jövő értékei az Európai Unió tagállamai alkotmányainak preambulumában, különös tekintettel a Nemzeti Hitvallásra (kézirat).

⁴⁰ „L) cikk (1) Magyarország védi a házasság intézményét mint férfi és nő között, önkéntes elhatározás alapján létrejött életközösséget, valamint a családot mint a nemzet fennmaradásának alapját. A családi kapcsolat alapja a házasság, illetve a szülő-gyermek viszony.
(2) Magyarország támogatja a gyermekvállalást.
(3) A családok védelmét sarkalatos törvény szabályozza.”

⁴¹ „[F]enntartható költségvetési gazdálkodás”.

⁴² „[A]z emberiség fenntartható fejlődése érdekében”.

⁴³ „38. cikk (1) Az állam és a helyi önkormányzatok tulajdona nemzeti vagyon. A nemzeti vagyon kezelésének és védelmének célja a közérdek szolgálata, a közös szükségletek kielégítése és a természeti erőforrások megóvása, valamint a jövő nemzedékek szükségleteinek figyelembevétele. A nemzeti vagyon megőrzésének, védelmének és a nemzeti vagyonnal való felelős gazdálkodásnak a követelményeit sarkalatos törvény határozza meg.” Lásd még például Uganda alkotmánya 245. cikkét. Forrás: <https://www.constituteproject.org/> (2017. 05. 01.).

⁴⁴ EDERER, Peer–SCHULLER, Philipp–WILLMS, Stephan: The Economic Sustainability Indicator. In: Tremmel, Joerg Chet (ed.): *The Handbook of Intergenerational Justice*. Edward Elgar, Cheltenham–Northampton, 2006, 129–147.

⁴⁵ 36–43. cikk.

⁴⁶ Ennek során a <https://www.constituteproject.org/> nevű weblapon elérhető 190 angol nyelvű alkotmányt vizsgáltam. Összesen 60 ország alkotmányában lelhető fel a „future generations” kifejezés, ezt tekintetem kiindulópontnak.

zést.⁴⁷ Gazdasági kérdésekre vonatkozóan már öt alkotmány rendelkezik vonatkozó részzel,⁴⁸ míg hat alkotmány nyilvánítja ki, hogy elismeri a jövő generációk jogait.⁴⁹ Ezek a minták nem tekinthetők elterjedtek, a legtöbb állam, mely foglalkozik a jövő generációk kérdésével, a környezetvédelemhez kapcsolódóan említi, tipikusan úgy fogalmazva, hogy meg kell őrizni azt a jövő generációk számára is. 42 ország alkotmánya tartalmaz ilyen rendelkezést.⁵⁰ A másik terület, ahol megjelenhet a jövő generációk fogalma az alkotmányokban, az a preambulum. A preambulumban tipikusan csak valamely kiegészítésként tűnik fel a jövő generáció,⁵¹ a jelen alkotmányozó jelzi, hogy a jövő generációkra figyelemmel, az ő érdekeiket is szem előtt tartva készült az alkotmány.

A jövő generációk fogalma tehát már megjelent alkotmányos szinten, de jogaik elismerése nagyon szűk körű, a legtöbb ország inkább „felelősséget érez” irántuk vagy a jövő nemzedékek érdekeit tartja szem előtt. A jogként való elismerés nem vált általánosan elfogadottá.

Joerg Tremmel is inkább a jövő generációk érdekeinek védelmét foglalná alkotmányba, a következő alkotmányos kitételrel: „Az állam védelmezi az eljövendő generációk érdekeit az alkotmányos rend keretein belül, a törvényhozó hatalmon keresztül, és a megalkotott jogszabályoknak megfelelően a végrehajtó és igazságszolgáltató hatalmon keresztül is.”⁵² Ez a rendelkezés elég tágan fogalmaz, de legalább megjelenítené alkotmányos szinten nemcsak a környezet védelmét, a fenntartható fejlődést vagy az emberiség közös örökségét, hanem komplex képet alkotva, általános védőhálóként ügynelne a jövő generációk érdekeinek védelmére – ahogyan az intergenerációs igazságosság elmélete.

3. Az intergenerációs igazságosság

Az intergenerációs igazságosság⁵³ központi gondolata az, hogy mivel a jelenlegi generáció döntéshozói alakítják ki azokat a körülményeket, amelyek között az eljövendő generációk élni fognak, beleszólást kell biztosítani a jövő generációk érdekeit képviselők számára a feltételek kialakításába.

⁴⁷ Magyarország Alaptörvénye 30. cikk; Tunézia alkotmánya 129. cikk.

⁴⁸ Dél-Szudán, Bhután, Magyarország, Kenya, Zimbabwe.

⁴⁹ Bolívia, Egyiptom, Japán, Malawi, Marokkó, Mozambik.

⁵⁰ Például Bolívia, Egyiptom, Guyana, Marokkó, Niger, Svédország, Uganda.

⁵¹ Például Burundi alkotmányának preambuluma: „Tudatában a történelemmel és a jövő generációkkal szembeni felelősségünknek és kötelezettségeinknek...”; Moldova Alkotmányának preambuluma: „Figyelemmel felelősségünkre és kötelezettségeinkre a múlt, jelen és jövő generációival szemben...” Forrás: <https://www.constituteproject.org/> (2017. 05. 01.).

⁵² TREMMEL, Joerg Chet: Establishing Intergenerational Justice in National Constitutions. In: Tremmel, Joerg Chet (ed.): *The Handbook of Intergenerational Justice*. Edward Elgar, Cheltenham–Northampton, 2006, 205.

⁵³ Szükséges elhatárolni az intergenerációs igazságosság (*intergenerational justice*) és az intergenerációs méltányosság (*intergenerational equity*) fogalmát. Mindkettő használatos az angol jogi szaknyelvben, azonban a kérdés más-más aspektusát hangsúlyozzák. Jelen munka az intergenerációs igazságosság fogalmát használja, mivel álláspontom szerint ez jobban kifejezi azt, hogy a jelen nemzedéknek figyelembe kell vennie a jövő nemzedékek érdekeit, de nemcsak méltányossági alapon, hanem azért is, mert az egyre gyorsabban változó jelen egyre növekvő hatással van a jövőre, és emiatt egyre nagyobb szerepe van a jelennek a jövő alakításában.

Ha párhuzamba állítjuk a rousseau-i társadalmi szerződés gondolatát azzal, hogy az alávetés révén erősödő jogkövetés figyelhető meg, amely következtében egyre tágabb körben biztosított alkotmányos és emberi jogok érvényesülése tapasztalható, akár azt is megállapíthatjuk, hogy ez az elmélet a jogok és a társadalmi szerződés gondolatának új generációját is létrehozhatja. Ha a *Rousseau* által megfogalmazott társadalmiszerződés-elméletet kiterjesztjük abba az irányba, hogy a társadalom tagjai önként korlátozzák döntési jogukat a jövő generációk érdekében, azzal megjelenik a szuverén önkorlátozásának kérdése. Ha a jelen döntéshozója önként korlátozza saját döntési szabadságát a jövő generációk érdekében, akkor a hagyományos felfogáson túlra mutat a gondolatmenet, amely így az elmélet alapvetéseit is megváltoztatja.⁵⁴

A környezetvédelem területén elterjedt ez az elv. Bekerülhet alkotmányokba is,⁵⁵ ha a mindenkori többség olyan alkotmányt fogad el, esetleg betonoz be, amelyet a jövő generáció nem tud megváltoztatni. Ez kárára válhat a jövőbeli döntéshozóknak és a polgároknak is.

Egyes szerzők szerint már most meg kellene bontani a hatalommegosztás elvének klasszikus hármását, és negyedik hatalmi ágként beemelni a jövő generációk érdekeit, különböző szervezetek képviselőit a jövő generációk érdekében.⁵⁶ *Joerg Tremmel* álláspontja szerint ez továbbfejlesztése lenne a klasszikus gondolkodók elméleteinek. Az intergenerációs igazságosság⁵⁷ jelentősége véleménye szerint megnőtt, mivel a gyorsan fejlődő világ sokkal szélesebb körű lehetőségeket biztosít a cselekvésre, hosszabb ideig tartó hatásokkal, melyek eredményeként sokkal jelentősebb lenne a jelenlegi generáció döntéseinek ráhatása a jövőre nézve, mint például két-háromszáz évvel ezelőtt. Emiatt megnőtt a jelenlegi generáció felelőssége is a döntésekkel kapcsolatosan.⁵⁸

Ludvig Beckman szerint erre nincs szükség, mivel inkább azt kellene vizsgálni, hogy kire hat ki a döntés. Aki beletartozik ebbe a körbe, az része a démosznak, tehát ha kiható a jövő generációra is egy döntés, akkor ők is részét képezik.⁵⁹ Az alkotmány esetében ez a helyzet kiemelt jelentőségű, hiszen az alkotmány általában többgenerációs dokumentumnak készül, és a modernizáció, különösen a merev alkotmányok esetében, nehézkesnek bizonyulhat. Mindez persze még alkotmánymódosítási szempontból sem feltétlenül indokolja, hogy valódi súlyt kapjanak a jövő generációk érdekei a döntéshozatal során, mivel ha számukra nem lesz megfelelő

⁵⁴ GARDINER, Stephen M.: A Contract on Future Generations? In: Gosseries, Axel–Meyer, Lukas H. (eds.): *Intergenerational Justice*. Oxford University Press, Oxford, 2009, 77.

⁵⁵ WOLF, Clark: Justice and Intergenerational Debt. *Intergenerational Justice Review*, 2008, 13–17.

⁵⁶ TREMMEL, Joerg Chet: *An Extended Separation of Powers Model as the Theoretical Basis for the Representation of Future Generations*, http://www.futurejustice.org/wp-content/uploads/2013/11/Paper_Future-Branch_Tremmel.pdf (2017. 05. 05.).

⁵⁷ TREMMEL, Joerg Chet: The “Generational Justice Principle”: A Vision for the 21st Century. In: Alfred Herrhausen Gesellschaft für internationalen Dialog (Hg.): *Generations in Conflict*. Piper Verlag, München, 2000, 201–220 [a továbbiakban: TREMMEL (2000)].

⁵⁸ TREMMEL (2000): i. m., 201–220.

⁵⁹ BECKMAN, Ludvig: Democracy and Future Generations – Should the Unborn Have a Voice? In: Merle, Jean-Christophe (ed.): *Spheres of Global Justice Vol. 1. Global Challenges to Liberal Democracy – Political Participation, Minorities and Migration*. Springer, Dordrecht, 2013, 780.

valamely jogszabály vagy az alkotmány (valamely része), lehetőségükben áll majd azt módosítani.

Ennek a figyelembevételével kettős feladatot állapíthatunk meg az alkotmányok számára: egyrészt megőrizni az értéket, másrészt formálni azt, ami még nem ideális. Ha mindkét feladatot el tudja látni egy alkotmány, akkor alkalmas arra, hogy elősegítse az intergenerációs igazságosságot. Hiszen minden generáció célja, hogy jobbra tegye az eljövendő generációk számára a rendszert, amelyben él, ám nem annak a módszernek a segítségével, hogy kizárják még az értelmezés megváltoztatásának lehetőségét is.

Ha megnézzük az USA alkotmányának preambulumát, látható, hogy abban említik az eljövendő generációkat: *„Mi, az Egyesült Államok népe attól vezetve, hogy tökéletesebbé tegyük az Uniót, megvalósítsuk az igazságosságot, biztosítsuk a belső nyugalmat, gondoskodjunk a közös védelemtől, előmozdítsuk a közjót, biztosítsuk a szabadság áldásait magunk és utódaink számára, meghagyjuk és bevezetjük az Amerikai Egyesült Államok jelen alkotmányát.”*⁶⁰ Az alapító atyák célja tehát – többek között – az volt, hogy biztosítsák a kivívott jogokat utódaik számára is. Ez azonban nem jelenti azt, hogy meg is kívánták kötni utódaik kezét, hiszen ők is pontosan úgy értek el eredményeket, hogy túlléptek az őket megelőző generációkat bilincsbé verő korlátokon, és szabadon döntöttek az állami élet minden alapvető kérdéséről. Ugyanis *„egy alkotmánynak elég rugalmasnak kell maradnia ahhoz, hogy alkalmazkodjon a valóság változásaihoz”*.⁶¹

4. Intergenerációs igazságosság az elöregedő társadalmakban

Az intergenerációs igazságosságot ellenkező szempontból vizsgálják azok, akik a jövő generációk képviselője helyett azzal a kérdéssel foglalkoznak, hogy az idősebb állampolgárok részvétele a döntéshozatalban nem tekinthető-e igazságtalannak, mivel ők már nem fogják megérni a hosszú távú változások hatásait.⁶²

Philippe van Parijs álláspontja szerint a társadalmak elöregedése komoly igazságtalansághoz vezet, mivel az eljövendő generációk helyzetét egy olyan társadalom határozza meg, ahol egyre idősebb az átlagos szavazó.⁶³ Különösen nagy kárt okozhat ez például a hosszú távú környezeti ártalmak és a természeti erőforrások kimerítése tekintetében,⁶⁴ mivel ezek olyan területek, melyek megítélésében a fiatalabb vagy jövő generációk tekinthetőek mélyebben érintettnek.

Van Parijs többféle lehetséges módszert is bemutat ennek a problémának a kezelésére, mint például a nyugdíjkorhatár elérésével a szavazati jog megszüntetése⁶⁵

⁶⁰ Forrás: https://photos.state.gov/libraries/amgov/133183/constitution/US_Constitution_Hungarian.pdf (2017. 05. 01.).

⁶¹ TREMMEL (2006): i. m., 206.

⁶² VAN PARIJS, Philippe: The Disfranchisement of the Elderly, and Other Attempts to Secure Intergenerational Justice. *Philosophy and Public Affairs*, 1998/4, 292–333.

⁶³ VAN PARIJS: i. m., 296.

⁶⁴ VAN PARIJS: i. m., 295.

⁶⁵ VAN PARIJS: i. m., 301–306.

vagy a kisgyermekes családoknak további szavazatok biztosítása.⁶⁶ Azért tekinti fontosnak ezeket a módszereket, mert úgy véli, hogy a különböző választási szabályok meghatározásával „*lehet jobban biztosítani a fiatalabb emberek figyelembe vételét a közjó meghatározásakor, vagy nagyobb súlyt adni azok döntésének, akik könnyebben el tudják képzelni, hogy mit jelent a fiatalabbak vagy a még meg sem születettek felé való tisztességesség*”.⁶⁷ Tehát valóban ez az érvelés is a fiatalok, a jövő generációk nagyobb súlyát igyekszik támogatni, csak hogy érvei az érme másik oldalát mutatják: az előregedő nyugati társadalmakban a jövő generációk érdekei képviselőjének aránytalan háttérbe szorulásával indokolja a fellépést annak érdekében, hogy az intergenerációs igazságtalanság megszűnjön. Az érme másik oldala a gyermekek választójogának valamilyen módon való biztosítása. A lehetőségeket *Jakab András* részletesen bemutatja egyik munkájában,⁶⁸ és a magyar közéletben is felmerült nemrég a gyermekkel rendelkező szülők szavazati jogának bővítése.⁶⁹

Ez az elméleti irány ellentétes a választójog klasszikus alapelveivel,⁷⁰ elsősorban az egyenlőség elvével. A választójoggal kapcsolatosan felmerülhet a kérdés: megfelelő-e a választójog klasszikus rendszere napjainkban is? A mai rendszerek kialakulása előtt sem volt egyenlő a választójog;⁷¹ vajon szükséges-e változtatni a rendszeren ahhoz, hogy az igazságosság követelményeinek megfeleljen?

Alkotmányjogi szempontból vizsgálva például a Brexitet, vagyis a Nagy-Britannia Európai Unióból való kiválásáról szóló döntést, azt a tárgybeli népszavazás szoros eredménye döntötte el: a résztvevők 51,9%-a szavazott a kilépés mellett, és 48,1%-a az Unióban maradás mellett.⁷² A 18–24 év közöttiek 70%-a azonban az uniós tagság fenntartása mellett szavazott, míg a 60 felettiiek esetében jelentős többség támogatta a kiválást.⁷³ Felvethető a kérdés, hogyha a fent említett valamelyik módszert alkalmazták volna az idősebb korosztály szavazati súlyának mérséklésére, más eredmény született volna-e? A Brexit nagy horderejű döntés, melynek komoly következményei lesznek nemcsak az Egyesült Királyság, hanem egész Európa számára, és a kérdés tulajdonképpen az angol nyugdíjasok szavazataival dől el. Azt a kérdést, mely a fiatalok életére lesz jelentős hatással, nem az ő többségük véleménye szerint döntötték el.⁷⁴ Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy bár a szavazati joggal

⁶⁶ VAN PARIJS: i. m., 308–314.

⁶⁷ VAN PARIJS: i. m., 323.

⁶⁸ JAKAB: i. m., 3–7.

⁶⁹ [n. n.] Szülői szavazati jog – érvek pro és kontra. *A, mint Alkotmány blog*, 2011. február 26., http://alkotmany.reblog.hu/szuloiszavazati_jog (2017. 10. 01.).

⁷⁰ Lásd hozzá Halmi Gábor–Tóth Gábor Attila (szerk.): *Emberi jogok*. Osiris, Budapest, 2008, 747–757; Tóth Károly: *Címszavak alkotmányjogi kislexikonhoz*. Magánkiadás, Szeged, 2010, 202–208.

⁷¹ A plurális választójog gondolata felmerült a dualizmus idején, de nem fogadták el a javaslatot. Lásd Mezey Barna (szerk.): *Magyar alkotmánytörténet*. Osiris, Budapest, 2003, 323.

⁷² Kirk, Ashley – Coles, Malcolm – Krol, Charlotte: EU referendum results and maps: Full breakdown and find out how your area voted. *The Telegraph*, 24 February 2017, <http://www.telegraph.co.uk/news/2016/06/23/leave-or-remain-eu-referendum-results-and-live-maps/> (2017. 05. 15.).

⁷³ Helm, Toby: Poll reveals young remain voters reduced to tears by Brexit result. *The Guardian*, 2 July 2016, <http://www.theguardian.com/politics/2016/jul/02/brexit-referendum-voters-survey> (2017. 05. 15.).

⁷⁴ Shuster, Simon: The UK's Old Decided for the Young in the Brexit Vote. *Time*, 24 June 2016, <http://time.com/4381878/brexit-generation-gap-older-younger-voters/> (2017. 05. 15.).

rendelkező fiatal korosztály nagy része valóban nem támogatta az EU-ból történő kilépést, csak 36%-uk vett részt a népszavazáson. Ha magasabb lett volna a részvételi arányuk, akár meg is fordíthatták volna a szoros eredményt. Tehát az eredményért nem lehet csak az idősebbek EU-ellenességét okolni, hanem figyelembe kell venni a fiatal korosztály érdektelenségét, jövő generációkkal szembeni közömbösségét is. Kijelenthető, hogy a Brexit nem egy fiatalok által meghatározott döntés volt, ilyen alacsony részvételi arány mellett azonban nem jogos e korosztály felháborodása. Biztosítsunk tehát nagyobb beleszólást a döntésekbe a fiataloknak, a jövő generációknak akkor is, ha nem élnek a jelenben biztosított döntési lehetőséggel? Feltehetjük a kérdést, hogy miközben egyre több hang szól amellett, hogy nagyobb szerep jusson a jövő generációknak a döntéshozatalban, igénylik ezt egyáltalán a jövő generációk tagjai?

5. A jövő generációk érdekeinek védelme

A jövő nemzedékekkel szembeni felelősség nemzetközi szövegszinten 1970-ben jelent meg, amikor a tengerfenék kincseinek kiaknázására vonatkozó ENSZ-határozatba bekerült az „emberiség közös öröksége”⁷⁵ kifejezés. Azóta több egyezményben is megjelent, elsősorban a környezetvédelemhez kapcsolódóan,⁷⁶ és célként fogalmazódott meg egy olyan főbiztosi intézmény létrehozatala, mely a jövő generációk érdekeit képviseli.⁷⁷

Nemzetállami szinten kiemelkedő a Fülöp-szigeteki legfelsőbb bíróság 1993-as döntése, amelyben elismerte a jövő generációk jogait. A sokat idézett eset⁷⁸ az esőerdők felhasználásának problémáját érintette, ahol a fenntartható fejlődés elveit figyelembe nem vevő fakitermeléssel szemben léptek fel a jövő generációk érdekében. Az ügyben kiskorúak indítottak eljárást (képviselők útján) a kormány fakitermelési szerződéseinek megsemmisítése érdekében, melyek állításuk szerint kimerítik az ország természeti erőforrásait.⁷⁹ Azzal érveltek, hogy a fakitermelés jelenlegi mértékének fenntartása ellentétes a jövő generációk érdekeivel, mivel mire felnőttek lesznek/megszületnek, kimerül az esőerdők jelentette természeti erőforrás. A legfelsőbb bíróság megállapította, hogy az intergenerációs felelősség elvére alapozva képviselhetik a meg nem születetteket is: „*Minden generáció felelős azért,*

⁷⁵ General Assembly Resolution 25/2749, *Declaration of Principles Governing the Sea-Bed and the Ocean Floor, and the Subsoil Thereof, beyond the Limits of National Jurisdiction*, A/RES/25/2749 (12 December 1970) 1. cikk.

⁷⁶ *Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*, Paris, 16 November 1972; *Rio Declaration on Environment and Development* (Report of the United Nations Conference on Environment and Development, Annex I), Rio de Janeiro, 3–14 June 1992.

⁷⁷ *The High Commissioner for Future Generations: the Future We Want*. Center for International Environmental Law, World Future Council, 12 June 2012, http://www.worldfuturecouncil.org/inc/uploads/2016/01/WFC_CIEL_2012_High_Commissioner_for_Future_Generations.pdf (2017. 10. 01.).

⁷⁸ Supreme Court of the Philippines, *Minors Oposa v. Secretary of the Department of Environment and Natural Resources*, 33 ILM 173 (1994), <https://www.crin.org/en/library/legal-database/minors-oposa-v-secretary-department-environmental-and-natural-resources> (2017. 05. 15.).

⁷⁹ Állításuk szerint 25 év alatt 53%-ról 4%-ra csökkent az erdővel borított területek aránya az országban.

hogyan megőrizze a kiegyensúlyozott és egészséges ökoszisztéma harmóniájának élvezetét a következő generációk számára.” A bíróság döntését a Fülöp-szigeteki alkotmány kiegyensúlyozott és egészséges környezethez való jogot tartalmazó rendelkezésére⁸⁰ alapozta. A döntés, melyhez egy párhuzamos vélemény is kapcsolódik,⁸¹ kiemelkedő a környezetvédelem és a fenntartható fejlődés kérdésének szempontjából. Az ügy komoly hírnévre tett szert, de nem lett általános trend ez az irány. A bangladesi legfelsőbb bíróság 2001-ben a légszennyezés korlátozásával kapcsolatban hozott döntést,⁸² amelyben nem a jövő generációk szemszögéből állapította meg az állam felelősségét, hanem a jogalkotás végrehajtásának hiányosságai miatt. Ekkor a bangladesi alkotmányban még nem volt környezetvédelmi klauzula, ma már azonban van.⁸³

A Nemzetközi Bíróság a Gabčíkovo–Nagymaros ügyben⁸⁴ említette először a fenntartható fejlődés fogalmát, de nem biztosított annak kiemelt jogi státuszt, nem foglalkozott a kérdéssel részletesen.⁸⁵ A fenntartható fejlődés és a környezetvédelem nemzetközi jogi megítélése már régóta viták tárgyát képezi, azonban a jövő generációk jogainak külön értékelése nem jelenik meg gyakran ebben a vonatkozásban. Ki kell emelni Weeramantry bíró tevékenységét, aki több különvéleményében is említi a jövő generációkat. A Gabčíkovo–Nagymaros ügyben megállapította, hogy a fenntartható fejlődés a nemzetközi jog része, majd kínai filozófusok gondolatait hívta segítségül annak bemutatásához, hogy a környezetvédelemre odafigyelő emberi fejlesztés a jövő generációk jogainak védelmét szolgálja. Álláspontja szerint a hagyományos gondolkodásban már rég megjelent ez a mérce, és erre tekintettel kell lenni a jelen esetben is.⁸⁶ A nukleáris fegyverek használatával és az általuk létrehozott fenyegetéssel foglalkozó döntéshez⁸⁷ fűzött terjedelmes különvéleményében úgy fogalmaz: „Észre kell venni ebben a kontextusban, hogy a jövő nemzedékek jogai túlléptek azon a szinten, hogy embrióállapotban levő jognak tekintsük, melyet még nem ismertek el.” Álláspontja szerint ezt már a nemzetközi egyezmények, bírói döntések és a civilizált nemzetek által elfogadott jogelvek alapján ki lehet mondani.⁸⁸

⁸⁰ A Fülöp-szigeteki alkotmány II. cikk 16. bekezdése („The State shall protect and advance the right of the people to a balanced and healthful ecology in accord with the rhythm and harmony of nature.”). Forrás: <https://www.constituteproject.org/> (2017. 05. 01.).

⁸¹ Feliciano bíró szerint alaposabb vizsgálatot igényelt volna a kiegyensúlyozott és egészséges környezethez való jog fogalma, részleteiben szükséges lett volna megállapítani az elemeit.

⁸² Supreme Court of Bangladesh, *Farooque v. Government of Bangladesh*, WP 891 (1994), <https://www.elaw.org/es/content/bangladesh-farooque-v-government-bangladesh-wp-891-1994-20010715-industrial-pollution-case> (2017. 10. 01.).

⁸³ Banglades alkotmánya 18A. cikk. Forrás: <https://www.constituteproject.org/> (2017. 05. 01.).

⁸⁴ ICJ, *Case concerning the Gabčíkovo–Nagymaros Project (Hungary v. Slovakia)*, ICJ Reports 1997, p. 7.

⁸⁵ TLADI, Dire: *Sustainable Development in International Law: An Analysis of Key Enviro-economic Instruments*. Pretoria University Law Press, Pretoria, 2007, 96.

⁸⁶ Separate Opinion of Vice-President Weeramantry, *Case concerning the Gabčíkovo–Nagymaros Project (Hungary v. Slovakia)*, ICJ Reports 1997, 93–107.

⁸⁷ ICJ, *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion of 8 July 1996*, ICJ Reports 1996, p. 226.

⁸⁸ Dissenting Opinion of Judge Weeramantry, *Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion of 8 July 1996*, ICJ Reports 1996, 233.

A magyar Alkotmánybíróság néhány döntésében is megjelenik a jövő nemzedékek jogainak kérdése, azonban ezen fogalom vizsgálata eddig még egyetlen határozatban sem kapott központi szerepet. A legfrissebb kapcsolódó döntésben, a 16/2015. (VI. 5.) AB határozatban az Alkotmánybíróság az állami földvagyon kezelésével foglalkozó jogszabályok egyes rendelkezéseit vizsgálta, és az indokolásban megjelent a jövő nemzedékek érdeke a Nemzeti Hitvallás vonatkozó része és az Alaptörvény P) cikke alapján. *Juhász Imre* párhuzamos indokolásában pedig arra hívta fel a figyelmet, hogy változik a környezetvédelmi jog, és szükséges a jövő nemzedékek érdekeinek figyelembevétele.⁸⁹

Több országban is működnek különböző állami intézmények a jövő generációk érdekei érvényesítésének elősegítésére. Ezek az intézmények vegyes képet mutatnak, újdonságnak tekinthetők, így valódi alkotmányjogi, politikai súlyuk felmérése jövőbeni vizsgálatok tárgya lehet majd. Egyes országokban külön intézmény működik ezen a területen, mint Magyarországon a jövő nemzedékek érdekeinek védelmét ellátó országgyűlési biztos helyettese. Hasonló volt a helyzet Izraelben 2001 és 2006 között, amikor működött egy kifejezetten a jövő generációk érdekeinek képviselésével foglalkozó országgyűlési bizottság, amely többek között információt gyűjtött minden érintett intézménytől, és véleményezhette a többi országgyűlési bizottság előtt tárgyalt javaslatokat.⁹⁰ Néhány országban a parlamenthez tartozó szerv hatáskörébe tartozik a jövő generációk érdekeinek védelme is, mint Új-Zélandon az 1987 óta működő környezetvédelemért felelős országgyűlési biztos esetében. A biztos független, csak a parlamentnek felelős, feladata az új-zélandi környezet megóvása, védelme, széles spektrumú vizsgálati lehetőségekkel.⁹¹ Máshol kormányzati szerv hatáskörébe tartozik ez a feladat, mint az USA-ban a *Council of Environmental Quality*⁹² vagy az *Environmental Protection Agency*⁹³ esetében.

A magyar jövő nemzedékek érdekeinek védelmét ellátó biztoshelyettesi intézmény jelentőségét mutatja, hogy nemzetközi jogvédelmi körökben is felfigyeltek rá.⁹⁴ A jövő nemzedékek és a nemzetiségek érdekeinek védelmét ellátó országgyű-

⁸⁹ 16/2015. (VI. 5.) AB határozat, ABH 2015, 362, [146] „Egyrészt már a Nemzeti Hitvallás hetedik fordulata jelzi, hogy Magyarország a fenntartható fejlődés keretei között elkötelezett a Kárpát-medence természeti és épített környezetének megóvása iránt, tekintettel úgy a jelenkor emberére, mint a jövő nemzedékekre is. Magyarország tehát kiáll a fenntartható fejlődés mellett, biztosítandó a jövő nemzedékek számára is az egészséges környezetet, ugyanakkor, mivel a környezeti problémák függetlenek az államhatároktól a természet és környezet védelmét globális kérdésként kezeli. Másrészt megváltozott az egészséges környezethez való jogért való felelősség alanyi köre is. Az Alkotmány ugyanis az egészséges környezethez való jogra lényegében mint az állam intézményvédelmi kötelezettségének esszenciájaként tekintett.”

⁹⁰ A bizottság működésének hivatalos megszűnését 2010-ben mondták ki. SHOHAM, Shlomo–LAMAY, Nira: Commission for Future Generations in the Knesset: Lessons Learnt. In: Tremmel, Joerg Chet (ed.): *The Handbook of Intergenerational Justice*. Edward Elgar, Cheltenham–Northampton, 2006, 247; TESCHNER, Naama: *Official Bodies that Deal with the Needs of Future Generations and Sustainable Development – Comparative Review*. The Knesset Research and Information Center, Jerusalem, 2013, <https://www.knesset.gov.il/mmm/data/pdf/me03194.pdf>, 3 (2017. 05. 15.).

⁹¹ <http://www.pce.parliament.nz/> (2017. 05. 15.).

⁹² <https://www.whitehouse.gov/administration/eop/ceq/> (2017. 05. 15.).

⁹³ <https://www.epa.gov/> (2017. 05. 15.).

⁹⁴ Például az ENSZ-főtitkár fentebb már említett 2013-as jelentése, amely a magyar intézményt is felsorolja a jövő nemzedékek érdekeit védő intézmények rövid listáján. Report of the Secretary-General, *Intergenera-*

lési biztos feladata 2012. január 1-jével került az alapvető jogok biztosa egy-egy helyetteséhez.⁹⁵ A jövő nemzedékek érdekeinek védelmét ellátó biztoshelyettes fő profilja a környezetvédelem, de emellett foglalkozik a jövő generációk érdekeinek egyéb vonatkozásaival is.⁹⁶ Már a biztosi intézmény kialakításakor szóba került a környezetvédelem mellett más érdekek megjelenítése is.⁹⁷ Nagy várakozással tekintett a szakma az intézmény indulására: „*Ez az intézmény biztosíthatja a szükséges ellenőrzést és egyensúlyt, segít leküzdeni a demokratikus intézményeink csak rövid távon gondolkodni képes beidegződését, és áthelyezi a fenntartható fejlődés napirendjét a kormányzás és a politikacsínálás középpontjába.*”⁹⁸ Egyes szerzők álláspontja szerint az ombudsmani forma politikailag a legmegfelelőbb a jövő generációk érdekeinek képviselésére, mivel a hatalom birtokosai könnyebben elfogadják működését,⁹⁹ így érdekképviselési tevékenysége sikeresebb lehet.

Magyarországon más szerv is foglalkozik a fenntartható fejlődés kérdéseivel. A Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanácsot a Magyar Köztársaság hosszú távú fenntartható fejlődésével kapcsolatos tervezési és egyeztetési folyamat feladatairól szóló 100/2007. (XI. 14.) OGY határozat hozta létre „*a hazai fenntartható fejlődési alapelvek, célkitűzések, átfogó feladatok meghatározásának elősegítése, a vonatko-*

tional Solidarity and the Needs of Future Generations, 15 August 2013, <http://www.futurejustice.org/wp-content/uploads/2013/10/N1342845.pdf>, 11–13 (2017. 10. 01.). Lásd még World Future Council: *Guarding our Future – How to Include Future Generations in Policy Making*. February 2013, http://www.futurejustice.org/wp-content/uploads/2013/04/Ombudspersons_for_Future_Generations_Brochure_WFC.pdf, 8. (2017. 05. 15.); TESCHNER: i. m., 5; JÁVOR Benedek: Institutional Protection of Succeeding Generations – Ombudsman for Future Generations in Hungary. In: Tremmel, Joerg Chet (ed.): *The Handbook of Intergenerational Justice*. Edward Elgar, Cheltenham–Northampton, 2006, 282; BECKMAN, Ludvig–UGGLA, Fredrik: An Ombudsman for Future Generations: Legitimate and Effective? In: González-Ricoy, Iñigo–Gosseries, Axel (eds.): *Institutions for Future Generations*. Oxford University Press, Oxford, 2016, 127, 130; [n. n.] *Models for Protecting the Environment for Future Generations*. Science and Environmental Health Network – The International Human Rights Clinic at Harvard Law School, October 2008, http://www.sehn.org/pdf/Models_for_Protecting_the_Environment_for_Future_Generations.pdf, 17 (2017. 10. 01.).

⁹⁵ ANTAL Attila: A jövő nemzedékek érdekei az Alaptörvényben. In: Verebélyi Imre (szerk.): *Az állam és a jog alapvető értékei a változó világban – A Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolájának konferenciakötete*. SZIE ÁJDI, Győr, 2012, 13–21.

⁹⁶ „Az ENSZ Emberi Jogi Főbiztosának Hivatala (OHCHR) független szakértőt kért föl az emberi jogok érvényesülése, érvényesítése és a környezetvédelem közötti kapcsolat feltárására, valamint arra, hogy milyen intézményi megoldások segíthetik a jó gyakorlatok kialakítását. A független szakértő által összehívott, a kormányok, állami és civil szervezetek képviselőinek részvételével Genfben tartott konzultáción a szószóló munkatársa felhívta a figyelmet a magyar modellre, a nemzeti intézmények együttműködésére épülő nemzetközi hálózat növekvő jelentőségére.” Kovács Zsolt (szerk.): *Beszámoló az alapvető jogok biztosának és helyetteseinek tevékenységéről 2014*. Alapvető Jogok Biztosának Hivatala, Budapest, 2015, 265.

⁹⁷ Például a gyermekjogok és a fogyatékkal élők jogai. „A koncepció kidolgozói inkább arról beszélnek, hogy a jövő nemzedékek választási szabadságát kívánják biztosítani; azt, hogy ők dönthessenek majd arról, mi a jó számukra. Ehhez pedig az életfeltételek diverzitásának hosszú távú garantálásán – szűkebb értelemben a környezetvédelemben – keresztül vezet az út.” M. László Ferenc: Törvénytervezet a jövő nemzedékek ombudsmanjáról – Gyámhatóság. *Magyar Narancs*, 2007. április 12., http://magyarnarancs.hu/belpol/torvenytervezet_a_jovo_nemzedekok_ombudsmanjarol_gyamhatosag-66964 (2017. 05. 15.).

⁹⁸ A magyar zöld ombudsman volt világszerte a példakép: Lukács András interjúja Catherine Pearce-szel. Levegő Munkacsoport, 2012. január 12., <https://www.levego.hu/kapcsolodo-anyagok/a-magyar-zold-ombudsman-volt-vilagszerte-a-peldakep> (2017. 05. 15.).

⁹⁹ BECKMAN–UGGLA: i. m., 124–126.

zó tervezési és egyeztetési feladatok koordinálásának támogatása, a nyilvánosság és a társadalmi részvétel erősítése érdekében”.¹⁰⁰ Működését a Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács közjogi jogállásáról, jogköréről, összetételéről és feladatairól, valamint működési kereteiről szóló 57/2008. (V. 22.) OGY határozat szabályozza.

6. Összegzés

A jövő generációk jogainak megjelenése egyre erősíti azt az igényt, hogy a jelen döntéshozói figyelembe vegyék a következő nemzedékek érdekeit. Nemzetközi és nemzetállami szinten egyaránt terjed ez a gondolat, ügyelni kell azonban arra, hogy ezen érdekek megjelenésére megfelelő korlátok között kerüljön sor. Szükséges, hogy a jövő generációk érdekeit ne csak az egészséges környezethez való jog, hanem az alkotmányjog más területein is figyelembe vegyék. Ha ugyanis e követelmény az alkotmány szintjén megjelenik, akkor ez kihatással lehet a többi jogterületre is – különösen abban az esetben, ha például az Alkotmánybíróság kiterjesztő értelmezéssel támogatja e szempont érvényesülését.

A döntéshozókra általában jellemző rövid távú gondolkodás kiegyensúlyozottabbá válhat, amennyiben a jövő generációk érdekeit is figyelembe veszik, vagyis a hosszabb távú szempontok is érvényesülnek. A fenntartható fejlődés gondolatának alkotmányjogban való alkalmazása felvethet nehézségeket, azonban már e szempont megjelenése elősegítheti a megfelelő irányba való elmozdulást. A döntéshozók számára jó példaként szolgálhatnak a fentiekben bemutatott elvek, hiszen a modern, felelős jogalkotás során a környezetvédelem mellett fontos a jövő generációk egyéb érdekeinek megjelenítése is. Az intergenerációs igazságosság eszméje segíthet ennek erősítésében.

Véleményem szerint szükség van arra, hogy a mindenkori alkotmányozó hatalom olyan szabályokat foglaljon az alaptörvénybe, melyek tekintettel vannak a jövő generációk életére, a fenntartható fejlődésre, a környezetvédelemre, az államadóságra. Talán túlzó ennek az elvnek az alkalmazása, ha már önálló hatalmi ágként tekintünk a jövő generációkra, hiszen a jelenkori döntéshozók sem a társadalmi, sem a gazdasági, sem a politikai körülményeit nem ismerik az eljövendőnek. Így veszélyes lehet komoly befolyást biztosítani egy teljes mértékben bizonytalan személyi körnek, vagy azok képviselőinek (hiszen a képviselők alkalmazása is jár bizonyos veszélyekkel¹⁰¹).

Vajon az egykori európai döntéshozók sejtették, hogy jelenleg milyen komoly problémát okoz majd az üvegházhatású gázok kibocsátása a modernizáció áráként, és csak a jövő nemzedékek képviselőinek csekély beleszólási lehetősége miatt nem történtek meg a válság elkerüléséhez szükséges lépések? Ezt nem tartom valószínűnek, ahogyan azt sem, hogy egy ilyen, a jövő generációk érdekeit képviselő

¹⁰⁰ Az OGY határozat 5. pontja.

¹⁰¹ A képviselő pontos meghatározása nem egyszerű. Lásd ehhez KARNEIN, Anja: Can we Represent Future Generations? In: González-Ricoy, Iñigo–Gosseries, Axel (eds.): *Institutions for Future Generations*. Oxford University Press, Oxford, 2016, 85–97.

lő szervezet kialakításával valóban olyan nagy előnyökre tehetünk szert, melyek kompenzálják a hátrányokat. Ugyanakkor azt sem vélem megfelelő módszernek, ha egyáltalán nem vesszük figyelembe a jövő generációk érdekeit, hiszen a rövid távú haszon érdekében való cselekvés nem felel meg a többgenerációs dokumentumnak szánt alkotmány általános feladatának. Az intergenerációs igazságosság gondolatának való megfelelés is ezen az úton valósulhat meg, hiszen az előregedő társadalmakban egyre kisebb a súlya a fiatal generációknak, ezért szükséges érdekeik kiemelt figyelembevételre. Az intergenerációs igazságosság lehet az a kulcs, amely ezt az eltolódást segíthet kiegyenlíteni.

Abstract

The debates about the rights of the future generations have risen significantly in the last decade. The more attention we give to the question, the larger the number of new issues which emerge. As an example, the right to a healthy environment or the rights of the unborn can be mentioned.

The aim of the study is to examine this question in connection with constitutions. The constitutional level could significantly affect the possibilities of the future generations. The theory of intergenerational justice is examined in relation to the main topic. The analysis of the population pyramid of the Brexit voters is mentioned as an example of a possible intergenerational injustice.